

УДК 94(477):378.4(477–25)

Тетяна Орлова

**“УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ” –
НОВА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА
У КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

У статті на основі аналізу тенденцій розвитку сучасного світу і трансформації в освітній системі України обґрунтовуються нові підходи у викладанні історичних дисциплін у вищих навчальних закладах, пояснюється важливість визначення ролі й місця нашої країни у світовій історії для ідентифікації на національному й особистісному рівні в історичній ретроспективі та перспективі.

Ключові слова: модернізація, глобалізація, цивілізація, інформаційне суспільство, міждисциплінарність, компетентність, нова історична наука.

Теперішній етап національного і глобального розвитку характеризується складними кризовими процесами. Вони зумовлені глибинними структурними зрушеннями, викликаними, зокрема, переходом деяких країн на рівень постіндустріалізму; складностями інших визначитися у сучасному світі. Особливе напруження додається протиріччям між збереженням традицій і необхідністю модернізації, без якої країна або людина рокована на фатальне відставання. Якнайскравіше це протиріччя виявляється у системі освіти. Якщо раніше система освіти, зокрема вітчизняна, в цілому була більше орієнтована на те, щоби зберігати сформоване, то тепер вона повинна готувати людей до майбутнього.

На теперішньому етапі світового розвитку нова парадигма освіти полягає у тому, щоби не просто передавати учням і студентам конкретні знання (зараз знайти необхідну інформацію дуже легко через Інтернет), а дати їм уміння адаптуватися до якісно інших умов життєдіяльності і господарювання, вбудовуватися в мінливе економічне, соціальне, культурне середовище. Однак, у нашого суспільства, на жаль, через різні причини, дуже низький адаптивний потенціал. У молоді – він вищий. Та чи створюємо ми умови для його реалізації?

Проста життєва логіка: аби до чогось пристосовуватися, треба розуміти, до чого саме. Розуміння – сенс компетентності. На рівні МОН нову парадигму освіти так і сформульовано: “компетентність”. Люди мають мислити, почувати, діяти інакше, ніж вони мислили, почували і діяли в індустріальну епоху (в уламках соціалістичного варіанту індустріального суспільства нині борсається Україна).

Чи не найголовнішим фактором сучасності виступає глобалізація. На Заході вже дійшли висновку, що за сучасних умов успішну кар’єру може забезпечити тільки та система освіти, яка враховує процеси глобалізації. Адже випускникам вищих навчальних закладів доведеться жити і працювати у світі, де межі національних економік і культур стають все більш умовними. Далеко не кожна національна система освіти цілком відповідає цій життєвій вимозі. Щоправда, це стосується і окремих людей, які страждають на соціальний інфантилізм.

Фахівця третього тисячоліття вирізняє широта поглядів, вміння спиратися на корисні знання, одержані з досвіду інших людей і країн. Разом із тим, необхідне розуміння ролі і місця власної країни в історії людства.

Зараз в світі існують понад двісті держав. У кожної – своє минуле, що нараховує не одне століття або тисячоліття і сповнене безліччю подій, в яких

діяли мільярди людей, декілька десятків тисяч з них залишили свої імена в історії. Перед студентами не стоїть і не може стояти завдання знати їх всіх. Важливіше скласти цілісне загальне уявлення про всесвітню історію, про роль в ній України. Це розуміння важливе як для “внутрішнього”, так і “зовнішнього” користування. Перше – для самоусвідомлення і орієнтирів у подальшому розвитку. Друге – для здійснення так званої “м’якої сили”, коли позиції держави в світі стверджуються не силою зброї, а досягненнями, привабливістю, повагою з боку інших.

У подібній орієнтації на допомогу приходять “нова історична наука”, яка впродовж минулого століття затвердилася на Заході. Її сутність – рух в бік аналітичної міждисциплінарної історії, збагаченої теоретичними моделями суспільних наук, на протигагу традиційній історії, яка розглядалася суто як галузь вузько зрозумілого гуманітарного знання, орієнтованого, насамперед, на подійність. В результаті були розроблені нові, більш ефективні прийоми аналізу і синтезу. “Нову історичну науку” можна охарактеризувати як аналітично орієнтовану історію.

Важливо не впустити ще одну важливу тенденцію, а саме: розвиток міждисциплінарності. Після виценовування в ролі окремих галузей політичної, дипломатичної, військової, економічної, соціальної, культурно-антропологічної, демографічної, гендерної, духовно-інтелектуальної історій настав час їх нового синтезу. Це відкриває можливості для більш складного і структурованого розуміння всесвітньої історії в цілому і ролі в ній українства, зокрема.

Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка орієнтується на новації. Так, у 2016 р. серед багатьох інших нових курсів було запроваджено курси “Глобалізаційні процеси: історія і сьогодення” (д. і. н. Н. Д. Городня), “Україна в європейському цивілізаційному вимірі”, “Україна в контексті світової історії (д. і. н. Т. В. Орлова).

Зрозуміле значення євроінтеграції як на рівні української держави, так і на особистісному рівні її громадян із врахуванням фактору глобалізації. Для здійснення цього наміру необхідне прийняття його здійсненності. І реалізувати його будуть молоді люди, яких готує вища школа України. Допомогти в цьому плані можуть відповідні соціогуманітарні заходи, зокрема ті, що реалізуються у сфері освіти.

Проблема є дуже актуальною, оскільки існуюча парадигма викладання у середній і вищій школі орієнтують на окремі курси історії України і всесвітньої, не даючи молодим людям цілісного уявлення про місце нашої країни в контексті світової історії.

Після розвалу СРСР на пострадянському просторі запанувала атмосфера аномії. Аномія – це стан суспільства, в якому розклад, дезінтеграція певної системи сталих цінностей і норм, які раніше підтримували традиційний суспільний лад, віднині не відповідають новим сформульованим і прийнятим державою ідеалам. Втрата значною частиною населення життєвих орієнтирів виявилася дуже небезпечною.

Але деякі нові незалежні держави – колишні радянські республіки – швидко зорієнтувалися. Так, країни Балтії – Естонія, Латвія, Литва – які ніколи не забували про приналежність до європейської цивілізації, впевнено стали на шлях перетворень, наполегливо і послідовно проводячи реформи. Результат – у 2004 р. вони були прийняті до НАТО і Європейського Союзу.

В Україні, як відомо, – інша ситуація. Одна з провідних проблем сучасності – проблема ідентичності – виявилася чи не головною для українства. Наслідками дезорієнтації частини населення, плюс ностальгія за життєвими орієнтирами інших цивілізацій (російської, радянської) стали відторгнення Криму, події в

Донецькій і Луганській областях, інші негативні явища. В них появились застарілі уявлення, які увійшли у протиріччя із сучасними реаліями.

Важливу роль у формуванні нових уявлень, що перетворюються на реальні дії, покликані відігравати вищі навчальні заклади та їх випускники із розумінням того, як розвивалося людство і українство впродовж всієї своєї історії, які тенденції їх подальших трансформацій.

Ось чому запровадження пропонованого курсу є життєво необхідним. Ця навчальна дисципліна, таким чином, є прикладом поєднання наукових досліджень і практичної роботи.

Справа у тому, що Росія веде проти України, Європи, Заходу гібридну війну. Це війна, яка спрямована на руйнацію супротивника різними засобами. Зокрема, через розхитування внутрішньої ситуації, через дезорієнтацію населення. Люди з вищою освітою так чи інакше мають брати участь у боротьбі проти агресії, якої б форми вона не набувала. До цього закликав Президент України П. О. Порошенко, виступаючи перед студентами і викладачами історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 6 жовтня 2016 р. [1].

Методологічно курс “Україна в контексті світової історії” виходить із засад сучасного стану цивілізаціографії як науки [2] і бере до уваги феномен глокалізації, тобто органічного поєднання процесів глобалізації та локалізації. Прикладом такого вдалого поєднання може бути прискорений розвиток найдавнішої цивілізації з тих, що вижили – китайської.

Метою викладання навчальної дисципліни “Україна в контексті світової історії” є

- узагальнення історичної еволюції світу та України на засадах цивілізаційного підходу;
- формування у студентів системного уявлення про провідні, визначальні основи, процеси і тенденції, що реалізовувалися і реалізуються впродовж всієї історії;
- розуміння тих підстав, які дозволяють реалістично оцінювати перспективи поступу українства.

Це має сприяти кращій орієнтації в умовах суспільного й індивідуального буття.

Матеріал пропонованого курсу має розподілятися по двох великих змістових блоках:

- перший – “Україна на перехресті цивілізацій”;
- другий – “Тенденції розвитку сучасного світу і Україна”.

У першому блоці після загальнотеоретичних положень має йти історична конкретика стосовно первісної історії на території сучасної України, подаватися характеристики цивілізацій античності і наслідки їх тисячолітнього впливу на північно-чорноморські землі. Окрема лекція присвячується темі “Візантія на її цивілізаційні впливи на руські землі”. В цьому плані важливе значення має визначення сутності понять “візантинізм” в ролі категорії культурологічної і “візантизм” у соціально-політичних аспектах, оскільки і те, й інше продовжує діяти у наш час, приносячи різноманітні результати. Після падіння Константинополя у 1453 р. надзвичайної потуги набула Османська імперія, яка від давніх часів до теперішніх (як Турецька Республіка) відіграє важливу роль в історії українства. Тому окрема лекція присвячується південному вектору для України.

Чи не найважливіше місце в курсі посідає тема “Європа і Україна”, якій відводиться більший обсяг лекційної і самостійної роботи. Головне призначення цієї теми – сприяння усвідомлення специфіки європейської цивілізації для майбутнього України та особистісної орієнтації.

Тут треба мати на увазі, що історія сучасного світу обертається навколо феномену модернізації. Країни кожна на свій лад відповідає на цей виклик – “challenge”. Навіть поява і діяльність Ісламської держави – це реакція на модернізаційні виклики, намагання їм протистояти. Для України євроінтеграція виступає як фактор модернізації держави, суспільства, особи.

Цьому всіляко перешкоджає наша північно-східна сусідка. Їй присвячено тему “Роль російської цивілізації в історичній долі України”. Можна було б дати їй іншу редакцію: “Україна в історичній долі Росії”, бо, як зазначав відомий американський політолог З. Бжезинський, без України Російська імперія неможлива [3]. Цим пояснюється агресивна політика Московії впродовж століть. Інший фактор, що визначав особливості історичного шляху Росії, це її модернізаційна неспроможність. Кожний раз, коли Росія зазнавала невдачі на цьому шляху, вона вдавалася до війни. Тому сучасну політику російського керівництва можна пояснити історично. Вона також є виявленням “зіткнення цивілізацій”, про яке писав Самуель Хантінгтон [4, 5], і яке неодноразово мало і має місце на українських теренах.

“Зіткнення цивілізацій” – одна з тенденцій розвитку сучасного світу, яким присвячено другий змістовий блок. В ньому, зокрема,

- визначається сутність поняття “глобалізація”,
- окреслюються виникнення та історія техногенної цивілізації,
- дія інформаційної революції у різних галузях,
- подаються характеристики постіндустріального(інформаційного) суспільства.

Молоді дуже важливо зрозуміти зміни, які відбуваються у соціосфері: горизонтальна стратифікація різних соціальних груп, феномен інформаційної нерівності, поява нових верств і страт, виникнення когнітаріату і прекаріату тощо. Стосовно двох останніх термінів і не тільки в нагоді студентам і викладачам стане довідник “Історія в термінах і поняттях”, підготовлений колективом історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка до 180-річного ювілею університету [6]. Випускникам університетів краще опинитися серед тих, хто входить до когнітаріату – соціальної верстви, що формується у постіндустріальну епоху, чия сутність і значущість базується на глибокому використанні знань, інтелекту у роботі та житті, соціальної основи інформаційного суспільства [6, с. 303]. Перспективи прекаріату – гірші. Саме слово походить від латинського “precaium”, що перекладається як “сумнівний, небезпечний, ризикований, нестабільний”, і означає новий суспільний клас, верству, що складається з людей, які не мають постійного заробітку та гарантій професійного зростання [6, с. 516].

У курсі окремо подається тема “Геополітичні закономірності розвитку глобального світу”. Це – місток до теми “Україна і тенденції розвитку сучасного світу”, яка і починається визначенням місця і ролі України у сучасній геополітиці.

У визначенні перспектив подальшого розвитку України слід акцентувати життєву необхідність відійти від російської моделі соціально-політичної організації, в основі якої – ієрархія, і прийти до європейської моделі, в основі якої – закон. У ролі орієнтира для України має слугувати модель ліберальної демократії із соціально орієнтованою ринковою економікою. У цьому контексті на конкретному матеріалі – аналіз сучасних українських реалій у всіх сферах суспільного буття.

Останні роки виявилися чи не найскладнішим часом в історії нової української держави. Стало зрозумілим, що національне відродження можливе на засадах зміни євразійських архетипів превалювання держави над суспільством

і особистістю ліберально-демократичною моделлю, орієнтованою на громадянські права і гідність людини.

У заключній частині лекційного курсу варто розглянути проблеми самоорганізації українства на сучасному етапі. Самоорганізація – це сенс науки наук сучасності – синергетики [7]. За законами синергетики, в умовах кризи здатність до самоорганізації зростає. Підтвердженням тому можуть бути Революція гідності, яку ніхто не організував, а люди піднялись самі. Або волонтерський рух, який врятував армію і країну від агресора.

Колись найвідоміший історик цивілізацій англієць А. Тойнбі пояснював рух світу так: Вищий розум кидає тій чи іншій спільноті виклик. Якщо спільнота дає на нього адекватну відповідь, вона прогресує. Якщо ні – тоді занепадає. Головний виклик сучасності – модернізація. Нагальна потреба і необхідність для України в світі третього тисячоліття – зміна інерційного розвитку на інноваційний. У цьому полягає головний висновок, що мають зробити для себе студенти після прослуховування курсу “Україна в контексті світової історії”, який варто ввести і в інших вищих навчальних закладах нашої країни.

Список використаних джерел

1. *Порошенко* виступив перед студентами КНУ ім. Тараса Шевченка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/146369>.
2. *Черняк Е. Б.* Цивілізаціографія: наука о цивілізаціях / Е. Б. Черняк. – М.: Международные отношения, 1996. – 384 с.
3. *Стенограма* виступу Збігнева Бжезінського на слуханнях Сенату США щодо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/261501-stenograma-vistupu-zbigneva-bzhezinskogo-na-sluhannyah-senatu-ssha-schodo-ukrayini.html>.
4. *Huntington S.* The Clash of Civilizations? / Samuel P. Huntington // Foreign Affairs. – 1993. – Summer. – P. 22–49.
5. *Huntington S.* The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / Samuel P. Huntington. – L.: Simon & Schuster, 1997. – 368 p.
6. *Історія в термінах і поняттях: довідник: Навч. посібник / За загал. ред. Орлової Т. В.* – Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2014. – 732 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.history.univ.kiev.ua/ru/?option=com_content&view=article&layout=edit&id=184.
7. *Хакен Г.* Синергетика / Герман Хакен. – М.: Мир, 1980. – 406 с.

Татьяна Орлова

“УКРАИНА В КОНТЕКСТЕ МИРОВОЙ ИСТОРИИ” – НОВАЯ УЧЕБНАЯ ДИСЦИПЛИНА В КИЕВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

В статье на основе анализа тенденций развития современного мира и трансформации в образовательной системе Украины аргументируются новые подходы в преподавании исторических дисциплин в высших учебных заведениях, объясняется важность определения роли и места нашей страны в мировой истории для идентификации на национальном и личностном уровне в исторической ретроспективе и перспективе.

Ключевые слова: модернизация, глобализация, цивилизация, информационное общество, междисциплинарность, компетентность, новая историческая наука.

Tetyana Orlova

“UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD HISTORY” AS A NEW DISCIPLINE IN KYIV TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY

Proceeding from the analysis of modern world development trends and of transformations in the education system of Ukraine, the article promotes the new approaches in teaching historical discipline in institutions of higher education, explains the importance of determining the role and place of our country in world history for national and personal identification in historic retrospective and perspective.

Key words: modernization, globalization, civilization, information society, interdisciplinarity, competence, new historical science.